

Sûfi Davranış: Sûfi Perspektife Göre Mânevî Davranış Gelişimi

İbrahim İşitan, İstanbul 2020, 201 s.

Cemile Aygöl Saęır*

'İnsan nedir, niçin vardır ve hangi gayeler için davranışlarını sergiler?' gibi insana dair sorular sormak ve anlamlı cevaplar bulabilmek insan hayatı için önemli bir meseledir (s. 164).

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, sagircemile@hotmail.com

Davranış, çevrenin, duygu ve düşüncelerin olduğu kadar zihnin (bilinç) de etkisiyle ortaya çıkan eylemlere verilen addır. Bu nedenle davranışı yorumlarken, bireyin bilincini, duygu ve düşüncelerini de anlamak gerekmektedir.

Araştırma konusu insan ve onun davranışı olan modern psikolojide, davranışların nedenleri araştırılırken çoğu zaman insanın ruhsal yönü ihmal edilmektedir. Oysa insan ve davranışı, tasavvufta olduğu gibi bireyin ruhsal boyutuyla da incelendiğinde bütüncül bir yaklaşımla ele alınabilir. Dolayısıyla, sūfî bireyin davranışlarının ve bu davranışlara şekil veren unsurların incelenmesi, insanın ruhsal boyutunun da anlaşılabilmesini sağlayacaktır.

Davranışların temelinde, insanın huzur ve mutluluğunu sağlamak vardır. Sürekli gelişimi hedefleyen bir kadim gelenek konumundaki tasavvuf, davranışın şekil ve içeriğini değiştirirken, manevî değerlerin oluşmasına katkıda bulunmayı hedefler. Bu nedenle sūfî geleneğin davranış kalıplarının incelemesi, insanın ruhî boyutunun anlaşılmasını da sağlayacaktır. *Sūfî Davranış: Sūfî Perspektife Göre Mânevî Davranış Gelişimi* bu meseleyi konu edinmektedir.

Eser, İbrahim Işıtan'ın sūfî psikolojisiyle ilgili yazdığı serinin dördüncü kitabıdır. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mezunu yazar, yüksek lisansını ve doktorasını yurtdışında tasavvuf üzerine yapmış olup bir süre Belçika'da psikoloji eğitimi almıştır. Kendisi hâlen Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tasavvuf Anabilim dalında öğretim üyesidir.

Eserde yer alan temel sorun, modern psikolojinin insanı bütün boyutlarıyla ele almamasıdır. Çözüm, insanın metafizik ve mânevî boyutlarını inceleyen tasavvuftan yararlanılmasıdır. Giriş ve iki bölümden oluşan eserde, sūfî davranış özellikleri ve bunları şekillendiren unsurlar ele alınmıştır.

Giriş bölümünde, modern psikoloji ve sūfî gelenekte davranış analizi yapılmaktadır. Her ikisinde de bireyin aldığı kararları etkileyen, davranışlarını yönlendiren güdü ve motivasyonlar ele alınmakta, tasavvuf ve psikoloji alanında kullanılan yöntemler karşılaştırılmaktadır. Neden sūfî benlik dönüşümüne ihtiyaç duyulduğu ve bu yolculuk sonunda bireyde nasıl bir değişiklik meydana geldiği sorularının cevapları; kadim geleneğin, manevî değerlerin oluşmasına katkısı ekseninde aranmaktadır. (s. 11-52)

Modern psikolojide, davranış analizinde anket, mülakat, gözlem, test, deney gibi yöntemler kullanılırken sûfi gelenekte bireyin kalbi, kalbi etkileyen içsel ve dışsal etkenler, murakabe ve muhasebe metotları öne çıkmaktadır. Zira insanın kararlarını eyleme geçiren ve davranışlarını şekillendiren yer kalptir. İnsan davranışlarını yönlendiren ve şekillendiren duygu ve düşünceler, eğilim ve yönelimler bu yöntemle açık bir şekilde anlaşılabilir.

Birinci bölümde, tasavvufî bilginin oluşumu ve gelişimi değerlendirildikten sonra sûfi davranışın tekâmülüne doğrudan etki eden unsurlar ele alınmaktadır. Böylece bir davranışın hangi motivasyon ve yöntemlerle, başka bir ifadeyle sûfi bilincin hangi duygu ve düşüncelerle oluştuğu, hangi değer yargılarını kapsadığı ortaya konulmaktadır. Sûfinin temel değer yargılarını ortaya çıkaran süreç ve sebepler, üzerinde durulan bir diğer konudur. (s. 55-130).

Birinci bölümde ele alınan temel sûfi değer yargıları şunlardır: Takva, hürriyet, zühd, fakr, istikamet, sıdk, ihlâs, riyadan uzak durma. Bunlar, bir taraftan mânevî tutum ve davranış kalıplarının gelişmesine yol açarken diğer taraftan sûfi yaşamın hayata geçirilmesini sağlamaktadır. Burada sûfi bilincin hangi duygu ve düşüncelerle oluştuğu ve hangi değer yargılarını kapsadığı gösterilmekte, ayrıca bu temel değer yargılarını ortaya çıkaran süreç ve sebepleri üzerinde durulmaktadır.

İkinci bölümde, mânevî benlik dönüşümü yaşayan bireyde gelişen değer yargıları incelenmektedir. Temel amacı mânevî hürriyeti sağlamak, böylece huzur ve mutluluğu yakalamak olan bu tutum ve davranışlar, Yaratıcıyla ilgili ve nefisle ilgili olanlar şeklinde iki kategoride incelenmektedir. Böylece nitelik ve nicelik itibarıyla sûfi tutum ve davranışları güdüleyen etkenler ortaya konulmaya çalışılmaktadır. (s. 133-183).

Yazar, temel amacı mânevî hürriyeti sağlayarak, huzur ve mutluluğu yakalamak olan sûfi tutum ve davranışlarından önemli gördüklerini, Yaratıcıyla ve nefisle ilgili olanlar şeklinde iki boyutlu ele almaktadır. Amaç, bu tutum ve davranışların dikey ve yatay boyutlarda hangi motivasyonlarla geliştiğini göstermektir. Bireyin Yaratıcıyla olan ilişkisini belirleyen, niteliksel tutum ve davranış kalıplarına örnek olması amacıyla seçilen beş özellik şunlardır: 1) Vahdeti arama/birlik ve bütünlük, 2) Yaratıcıya kulluk/ubudiyet, 3) Yaratıcının memnuniyetini kazanma/rıza, 4) Yaratıcıya dayanma/tevekkül, 5) Yaratıcıyla yalnız kalma duygusu/uzlet ve halvet (s. 133-153).

Salikin niceliksel tutum ve davranışlarını analiz edebilmek için, nefisle ilgili incelenen on temel özellik ise şunlardır.: 1) Alt benliğin arzu ve isteklerine karşı durma, 2) Kendi hata ve kusurlarıyla meşguliyet, 3) Başkalarının hatalarını bağışlama, 4) Haset ve kıskançlık göstermeme, 5) Öfke gücünü kontrollü kullanma, 6) Alçakgönüllü olma ve büyüklenmeyi terk, 7) Merhamet ve şefkat gösterme, 8) Kanaatkârlık, 9) Îsar/başkalarını kendine tercih, 10) Varlığa hizmet (s. 154-183).

Eserin Sonuç bölümünde tasavvufî yaşamın bireye kazandırdığı benlik ve onun sağladığı imkânlarla dair tespitlere yer verilmiştir. Bu değişimin, evrensel benlikten koparılmış günümüz insanına ve modern psikolojiye katkı sağlayacağını altı çizilmiştir (s. 185-187).

Sûfî davranış gelişim süreci ve buna tesir eden güdüler hakkındaki araştırma, insan davranışını anlamada, tasavvuf ve modern psikoloji alanındaki çalışmalara katkı sağlayacak niteliktedir. Tasavvufî terimlerin, modern psikolojideki karşılıklarının ve günümüz Türkçe anlamlarının verilmesi ve metnin sade dili genel okuyucu kitlesine hitap ederken dipnotlardaki detaylı açıklamalar ve sonuna eklenen indeks akademik camiayı hedeflemektedir. İyi okumalar.